

MONOGRÀFIC

LES GUERRES,
VISIBLES I AMAGADES,
D'ARA I DE SEMPRE

LA POLÍTICA COM A CONTINUACIÓ DE LA GUERRA?

Joan Carles González Caldito

Professor. Institut Pere Vives Vich (Igualada)

«La guerra ha estat
el motor de tota
modificació de les
estructures fiscals dels
Estats»

A l'obra *De la guerra*, publicada pòstumament el 1832, Carl von Clausewitz va sentenciar que la guerra és la continuació de la política per altres mitjans. Certament, Clausewitz considerava que la guerra era una eina que els Estats i els seus actors polítics utilitzaven per aconseguir els seus objectius polítics quan la diplomàcia no ho aconseguia (Clausewitz, 2014). Tanmateix, més d'un segle després, durant les conferències al Collège de France del curs 1975-1976, Michel Foucault va invertir la fórmula del prussià per sentenciar que la política és la continuació de la guerra per altres mitjans, en la mesura en que és el que ens permet entendre la governabilitat com l'intent d'imposició dels uns davant els altres (Foucault, 1997). En les properes línies no tenim per objectiu desmentir al filòsof francès, sinó afegir una reflexió: la guerra ha estat el motor de tota modificació de les estructures fiscals dels Estats fins el moment.

El 7 d'abril de 1453 s'inicià oficialment el setge de Constantinoble, una guerra que va modificar la geopolítica medieval i va donar pas a l'era moderna. La gran estrella d'aquest setge va ser la Gran Bombarda, un canó de divuit tones i nou metres de llarg que va ser capaç d'obrir la porta de Sant Romà de la ciutat bizantina. Aquest és només un exemple, ja que a les guerres dels Cents Anys entre França i Anglaterra, o al setge de Granada per part dels reis catòlics també s'empraren canons consolidant l'ús de l'artilleria, així com es van crear grans exèrcits, ja no mercenaris, sinó permanents i disciplinats, és a dir professionals, per part de l'Estat amb l'objectiu de defensar-los sense ser traïts en l'últim moment. Per aquest motiu va defensar anys més tard Maquiavel que els governants que tinguin un exèrcit de mercenaris per assegurar el seu govern no estarà mai segur ni tranquil perquè són valents entre amics però covards davant dels enemics (Maquiavel, 2005). És aquest motiu, més que la reestructuració del comerç que va obrir noves rutes cap a occident fins

a arribar al continent americà, la causa de la creació dels Estats moderns centralitzats, en la mesura en que l'ús dels canons, per una banda, i la conformació de grans exèrcits professionals propis de l'Estat per l'altra, a banda de ser una revolució per a l'art de la guerra, necessitaven molts recursos econòmics que el sistema fiscal baixmedieval no estava preparat a suportar. La resposta va ser la unificació i centralització del poder que va donar pas a les monarquies absolutes, establint un sistema fiscal que va fer possible sostenir l'existència d'exèrcits estables, així com la consolidació de l'artilleria com a arma fonamental en la guerra: l'aparició de la pólvora va acabar amb l'hegemonia del ferro, i la professionalització dels exèrcits i l'ús de l'artilleria van ser la condició de possibilitat dels nous estats moderns (Keegan, 2014).

Els nous Estats moderns europeus generats per finançar les guerres també es van caracteritzar per una forta intervenció de l'Estat en l'economia, més conegut com a mercantilisme. Segons aquest, els governs havien d'afavorir les exportacions i desafavorir les importacions a través d'aranzels, en la mesura en què defensaven que a major exportacions s'obtenien més beneficis econòmics. El desenvolupament econòmic, per tant, es basava en l'enriquiment dels Estats gràcies al comerç exterior, donant sortida als excedents de la producció i posant punt final al sistema econòmic clàssic inspirat en Plató i Aristòtil, segons els quals l'economia de l'Estat es fonamentava en l'agricultura i el comerç quedava reduït a l'àmbit local. Tanmateix, aquest sistema va rebre fortes crítiques per part dels liberals, com per exemple de Locke, qui considerava que el comerç internacional havia de basar-se en principis d'equitat i benefici mutu, en comptes de tenir una mirada exclusiva en els beneficis de l'Estat matriu. En aquest sentit, Locke criticava que el mercantilisme imposava regulacions i restriccions excessives al comerç i la inversió, essent l'Estat causa de la restricció de la llibertat dels individus en comptes del seu garant. Però també criticava que aquests Estats moderns mercantilistes basaven la seva economia en les extraccions de les colònies, sent tractades injustament i sense respecte (Locke, 1999). La contrapartida era la desigualtat, una injustícia que afectava les colònies, però també als Estats moderns europeus i matrius de les colònies, que amb el temps es va manifestar en forma de revolucions.

Entre les revolucions més importants cal destacar la francesa, ja que va ser un intent de capgirar les desigualtats socials,

1 Segons exposa T. Piketty a *Capital et idéologie*, mentre que abans de la Revolució francesa només l'1% de la població més rica tenia vora el 50% de les propietats totals, i que el 50% de la població més pobre no arribava ni al 5% de les propietats totals, el 1800 aquest desigualtat es va escurçar quan les propietats de l'1% de la població més rica va disminuir per sota del 50% i van augmentar una mica les propietats del 50% més pobre.

però sobretot econòmiques¹ Ara bé, aquesta revolució va suposar l'abolició de la propietat feudal en profit de la propietat burgesa (Marx, 2019), sense abordar el problema de la desigualtat social i econòmica. El moviment comunista va ser l'encarregat de generar aquest debat, el qual defensava l'abolició de la propietat burgesa i, en conseqüència, l'abolició dels Estats moderns tal com s'havien entès fins al moment. Aquesta ideologia va tenir unes repercussions enormes, ja no només a Europa, a través de la Revolució Russa de 1917, sinó a tot el món. Certament, la revolució de 1917 va canviar les relacions internacionals i va difondre el socialisme inspirant als comunistes de tot el món, fins al punt que va ser un dels detonants de la Segona Guerra Mundial que va dividir el món entre el capitalisme liberal, el comunisme i el feixisme, així com del moviment de descolonització, d'una importància cabdal per comprendre els canvis i evolucions econòmiques al llarg del segle XX i XXI (Piketty, 2021). Tanmateix, el conflicte de la Segona Guerra Mundial, on la victòria va ser del bloc capitalista liberal i comunista contra el feixisme, va oferir al món una arma amb la capacitat d'extingir-nos: la Bomba Atòmica².

Després d'Hiroshima i Nagasaki, l'agenda global va quedar marcada per la necessitat d'establir un control sobre l'energia atòmica, en la mesura en que l'amenaça d'una guerra atòmica tenia la capacitat d'extingir a la humanitat. És en aquest sentit que Arendt argumentava que amb l'aparició de la bomba atòmica la política moderna havia de lluitar moralment contra el mal radical que suposaria l'aniquilació de l'espècie humana (Arendt, 1998), i motiu pel qual Russell, Einstein, Max Born i altres professors i premis Nobel van signar el *Manifest Russell-Einstein*. En aquest demanaven aprendre a pensar d'una nova forma on ja no ens preguntéssim què cal fer per guanyar una guerra, sinó quines mesures cal prendre per a prevenir la conflagració militar. Calia un "guardià" d'aquesta nova arma amb capacitat de destrucció absoluta, però la divisió d'opinions es va fer evident quan es va plantejar la pregunta sobre qui havia de ser aquest "guardià". Uns defensaven que el control fos exclusivament estatunidenc, i uns altres donaven suport a que fos l'Organització de les Nacions Unides, de recent creació. Aquesta darrera seria definitivament qui controlaria l'armament nuclear, però aquest fet s'oposava quelcom que mai havia passat: la cessió de la sobirania nacional en benefici d'un govern mundial que supervisés la producció nuclear.

2 Un altre efecte de les guerres va ser la progressivitat fiscal i la creació dels Estats del Benestar que, malgrat no tractem aquí, sí són un gran gir amb relació a la teoria de l'Estat. La tesi de l'economista Piketty és que la millor recepta per solucionar els problemes derivats de les guerres mundials els països industrialitzats van haver d'aplicar sistemes de progressivitat fiscal, tot i que com assenyala al seu darrer llibre *Une brève histoire de l'égalité*, aquesta progressivitat ja s'estava explorant amb anterioritat al Regne Unit amb la caiguda de la Cambra dels lords entre 1909-1911, o l'impost federal dels EUA activat el 1913.

Amb el final de la Segona Guerra Mundial i les Nacions Unides controlant l'armament nuclear, el món semblava descansar en pau. Però el 22 d'agost de 1949 la URSS va fer explotar la seva primera bomba atòmica, generant un conflicte fonamentat en la por a l'ús d'armament nuclear conegut com la Guerra Freda, un conflicte on els EUA i l'URSS, les dues grans potències vencedores de la Segona Guerra Mundial, van posar de manifest la seva confrontació a través del domini de la bomba atòmica. Així, tant l'OTAN, també coneguda com l'Aliança Atlàntica creada uns mesos abans de la prova atòmica soviètica russa, com la URSS van generar aliances arreu del món, formant dos blocs mundials on la veritat de cada bloc va esdevenir una "Gran Germà"³: ser defensor dels ideals comunistes al bloc de l'OTAN, especialment als EUA, era quasi tan perillós com defensar el capitalisme liberal al bloc soviètic. Amb la caiguda del mur de Berlín el 1989, i al desembre de 1991 amb la dissolució de l'URSS, semblava que la Guerra Freda i la por a una guerra nuclear quedarien en les tires còmiques d'Hulk⁴, però ha estat la guerra d'Ucraïna la que ha tornat a obrir la porta a l'amenaça nuclear. Així, el 27 d'octubre de 2022 Putin va pronunciar un discurs al Valdai Discussion Club on assegurava que no tenia sentit polític ni militar fer ús d'armes nuclears, però al febrer de 2023 va anunciar que suspenia el darrer acord amb els EUA sobre el control d'armes nuclears, un acord internacional vinculant firmat el 7 de juliol de 2017 on es prohibia les armes nuclears amb el projecte d'eliminar-les. Davant d'aquest fet, el secretari general de l'OTAN, el noruec Jens Stoltenberg, no ha precisat quina seria la resposta de l'Aliança Atlàntica, deixant oberta la porta a una enorme quantitat de respostes, entre elles l'ús també d'armament nuclear.

La guerra i el seu finançament econòmic ha estat un dels motius de generació i canvi dels Estats moderns europeus, sinó fins a l'actualitat, almenys fins a principis del segle XX⁵. Arribats a aquest punt, podem invertir la sentència de Clausewitz i afirmar que la política és la continuació de la guerra per altres mitjans, però no en el sentit de foucaultia de

l'intent d'imposició dels uns davant els altres, sinó com l'eina que ha estat el motor de tota modificació de les estructures fiscals dels Estats baix medievals generant noves estructures Estatals per a sostenir la creació d'uns exèrcits professionals dotats d'artilleria; i ha estat la Guerra Freda derivada de la creació de la bomba nuclear amb la capacitat d'aniquilar-nos la que ens obliga a repensar la política intencional. No sabem fins a quin punt la guerra d'Ucraïna modificarà les relacions internacionals, ni tampoc si podrem escriure una nova etapa de la humanitat sense por a l'ús d'armes nuclears, però el que sí que podem saber és que el futur dependrà de les decisions que es prenen en el present, decisions que haurien de ser preses des de la reflexió prudential allunyades de la temeritat de la guerra. Potser la pau perpètua desitjada per Kant (2005) sigui una utopia, especialment si aquesta ha de venir de la mà del mercat, però només amb utopies es pot combatre la guerra, generant reflexions de futur on l'aniquilació no arribi a ser mai del tot. De moment aquestes relacions entre política i guerra són, aplicant Hume, contingents i fruit de la imaginació.

BIBLIOGRAFIA

ARENDRT, H. (1998): *Los orígenes del totalitarismo*. Madrid: Grupo Santillana de Ediciones.

CLAUSEWITZ, K. (2014): *De la guerra*. Madrid: La Esfera de los Libros.

FOUCAULT, M. (1997): *Il faut défendre la société*. Paris: Editorial Gallimard.

KANT, I. (2005): *Sobre la paz perpetua*. Madrid: Editorial Tecnos.

KEEGAN, J. (2014): *Historia de la guerra*. Madrid: Turner Publicaciones.

LOCKE, J. (1999): *Escritos monetarios*. Madrid: Ediciones Pirámide.

MAQUIAVELO, N. (2005): *El Príncipe*. Madrid: Alianza Editorial.

MARX, K; ENGELS, F. (2019): *Manifiesto Comunista*. Madrid: Alianza Editorial.

ORWELL, G. (1980): *1984*. Barcelona: Salvat Editores

PIKETTY, T. (2019): *Capital et idéologie*. Paris: Éditions de Seuil; (2021): *Une brève histoire de l'égalité*. Paris: Éditions de Seuil.

SOLA AYAPE, C.; SOTELO FUENTES, M.F.: (2020): "La bomba atòmica després de Hiroshima y Nagasaki. El difícil camí a controlar la energia nuclear". En *En-claves del pensamiento*: Núm. 28: Julio-Diciembre, 2020. México: Tecnológico de Monterrey.

RUSSELL, B.; EINSTEIN, A. (2010): "Manifiesto Russell-Einstein". *Filosofía en español* [en línia]. Disponible a: <https://www.filosofia.org/cod/c1955rus.htm>

³ El Gran Germà, de l'obra 1984 de George Orwell, és el líder omnipresent i opressiu del Partit que controla un Estat totalitari. Utilitza la vigilància constant i la propaganda per a mantenir el control sobre la població. A través del culte a la personalitat i la manipulació de la informació, Gran Germà encarna la figura del poder absolut i la supressió de la llibertat individual en la societat distòpica de la novel·la

⁴ Tot i que la URSS va desaparèixer, no va fer l'OTAN. Aquesta o part dels seus membres han intervingut en guerres a posteriors. Per exemple, la guerra de Kosovo (1998-1999), la guerra del Golf Pèrsic (1990-1991), la guerra d'Afganistan (2001- fins a l'actualitat) o la guerra d'Irak (2003-2011).

⁵ Les inversions en polítiques socials eren gairebé inexistents a finals del segle XIX, i tot i que durant el segle XX aquestes han esdevingut les polítiques centrals dels Estats moderns europeus, la partida a l'exèrcit no ha disminuït, sinó augmentat. Així ho explica l'economista T. Piketty en la seva obra *Une brève histoire de l'égalité*: <http://piketty.pse.ens.fr/files/egalite/pdf/G19.pdf>